

МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ С.РУСОВОЇ

Актуальність розглянутих у статті питань пов'язана з вирішенням двох науково-методичних проблем:

а) з необхідністю наукового аналізу основних характеристик авторської концепції методів виховання дошкільників, яку було висунуто, обґрунтовано і перевірено на практиці одним із найвидатніших українських громадських діячів і педагогів, невтомним борцем за утворення українського національного виховання С. Русовою (1856 – 1940 р. р.);

б) із зіставленням концепції С.Русової з сучасними поглядами на методи виховання дітей дошкільного віку й з'ясуванням її впливу на ці погляди.

Величезна й дуже корисна педагогічна спадщина С. Русової привертає до себе увагу багатьма досягненнями науковця. У першу чергу, безумовно, необхідно говорити про створену авторкою концепцію національного виховання, яке втілює в життя своєрідну "формулу виховання" свідомого ставлення громадянина своєї держави до її художньої літератури. Щодо позиції творчої особистості, стосовно письменників, дуже переконливо сказав про національні коріння творчості великий сучасник Софії Русової Іван Франко: "Кожний чільний сучасний письменник – чи він слов'янин, чи німець, чи француз, чи скандинавець, – являється неначе дерево, що своїм корінням впирається якомога глибше і міцніше в **свій рідний, національний ґрунт** (тут і далі виділено нами –В.Г.), намагається вісати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і короною поринає в інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань" [6, – с. 505].

Якщо розглядати початкові етапи формування особистості читача-громадянина, то саме С. Русова визначила, що це формування має відбуватися на національному підґрунті. Тобто, національне виховання має відбуватися шляхом залучення дитини до національної літератури, до культурного коріння власного народу. Природно, що велику увагу С. Русової привертала дошкільне виховання і початкова школа, тому в педагогічній спадщині видатного вченого значне місце посідають праці, присвячені формуванню особистості читача саме в цьому віці.

Враховуючи те, що С. Русова була щирою патріоткою України, що вона тривалий час працювала в освітніх закладах, намагаючись утвердити після 1917-го року національну українську ідею в галузі освіти, її педагогічна діяльність у ці часи постає як відчайдушна спроба втілити в життя демократичний підхід до освіти. Ці сподівання виявилися марними, але С. Русова, яка "мала можливість виїхати за кордон при евакуації *Кам'янець-Подільського університету* в липні 1920 р." [5, – с. 20], сподівалася на це якийсь час. Втім, 1921-го року вона все ж таки залишила Україну, тому що "з більшовиками вона органічно не могла працювати через брехню та постійні компроміси" [5, – с. 20]. Опинившись у Празі, вона продовжила свою просвітницьку діяльність, впроваджувала свої педагогічні ідеї, її громадська-педагогічна "діяльність відіграла значну роль у культурному розвитку українців, які опинилися на чужині" [5, – с. 20].

Авторська концепція нових методів виховання дошкільників, яку висунуто С. Русовою, постає як ефективна спроба побудови процесу виховання на підставі здійснення активного впливу на особистість дитини, який спирається на природні для дитини якості, на всебічне врахування вікового розвитку дитини, на усвідомлення того, що суспільством саме на вихователя покладено відповідальність за формування особистості: "Якщо ми будемо лише пасивно спостерігати, як росте, розвивається дитина, то сама дитина буде шукати активного впливу, авторитету, без якого вона почуває себе безпомічною та безпорадною. І тоді замість **вашого впливу** може прийти такий фактор, який **не лише позитивно** діятиме на дитину" [5, – с. 162]. Відповідно, зауважує педагог, "ми мусимо з мужністю брати на себе **відповідальність**, користати зі свого впливу на дитину, дорожити нахилом дитини, підпорядкуватися ним і шукати засобів, щоб якнайкраще скерувати дитину **на добрий шлях**" [5, – с. 162].

Педагогічна глибина наукових праць С. Русової відбивається насамперед у тому, що вона не лише визнає відповідальність вихователя за формування особистості дитини. Вчена добре розуміє, що педагогічний вплив на дитину піде на користь вихованцям лише за умов тактовного ставлення до особистості, до її особистісних потреб: "Ця наша сутєстія разом з тим не повинна обмежувати **волі** дитини, її **самостійний** розвиток" [5, – с. 162]. Отже, запропонована С. Русовою авторська система методів виховання дітей дошкільного віку, з одного боку, забезпечує ефективне керівництво процесом виховання, з іншого – сприяє всебічному розвитку дитини. Власно кажучи, саме завдяки цьому поєднанню вона відіграла фундаментальну роль у розвитку "української наукової дошкільної педагогіки" [5, – с. 265], засновницею якої є С. Русова.

У межах власної методичної системи С. Русова розглядає наступні "нові методи дошкільного виховання" [5, – с. 162]:

- розвиток свідомості;
- інтереси дитини в різному віці;
- сенсорні вправи;
- гра;
- праця дітей;
- навчання мови [5, – с.162-171].

Науковець рішуче наполягала на тому, що розвиток свідомості дитини повинен відбуватися таким чином, щоб вплив вихователя на особистість сприяв формуванню емоційно-позитивного ставлення дитини до життя. Втім, як слушно зауважує дослідниця, "веселе життя – це життя, де **панує радість**, що виникає з **доцільного поділу** часу на працю й спочинок від гри, відповідної до дитячих інтересів, від сонця, що мусить світити в дитячих кімнатах, від щирості та приязні, що панують у кожній дитячій установі, від контакту з товаришами, що захоплені однаковими інтересами..." [5, – с. 163]. За сучасних умов життя українського народу ці філософські засади методичної концепції С. Русової набувають особливої гостроти й актуальності.

За С. Русовою, урахування фізичного й емоційного розвитку дитини у кожному віці повинно мати активну

спрямованість, на його підставі має відбуватися формування як фізично, так і психічно здорової особистості. Особливу увагу вона приділяла системному розвитку рухливості дитини, гармонійному поєднанню фізичного й психічного виховання: "Взагалі можна сказати сміливо, що **все** виховання, **все** навчання тепер на підставі даних психології мусить бути тісно пов'язане з рухами" [5, – с. 164]. Фундаментальна обізнаність із новітніми дослідженнями сучасної для неї педагогіки, психології, фізіології дала дослідниці змогу чітко визначити пріоритети вікового розвитку дитини в різному віці, підпорядкувати відповідні природні можливості дитини справі всебічного розвитку її особистості.

Спираючись на концепцію виховання й розвитку дитини М. Монтессорі, українська дослідниця обґрунтовує необхідність системного застосування сенсорних вправ у процесі виховання дитини. Адаптація дитини до умов життя, за С.Ф. Русовою, має відбуватися природним шляхом, спостереження дітей за зовнішнім світом, якими керує вихователь, мають формувати позитивний настрій, сприяти всебічному розвитку особистості: "Сенсорні вправи мають розвинути не тільки гостроту органа, а й сенсорну пам'ять, пам'ять **усіх** сенсорних вражень, наприклад, малювати кольоровий найпростіший орнамент на дошці, звернути на нього увагу дітей, а на другий день повинні б діти його з пам'яті намалювати, додержуючись того ж порядку в розполозі фарб" [5, – с. 164].

Обізнаність дитини з різноманітними явищами життя у майбутньому не лише допомагає їй адаптуватися до нього, а, на думку С. Русової, стає підґрунтям для формування абстрактного мислення вже на початку життєвого шляху: "Чим дитина матиме **більше конкретних фактів**, тим **яснішою** для неї буде абстракція" [5, – с. 165]. Абстрактне мислення, у свою чергу, підвищує пізнавальну і особистісну активність дитини.

С. Русова переконана, що гра, яка є могутнім чинником виховання дитини, повинна якомога більше спиратися на національні коріння: "Дуже бажано збирати **наші стародавні українські ігри** й користуватися тими з них, що найкраще придались би в дитячих садках" [5, – с. 167]. Діалектична природа впливу гри на дитину має бути врахована таким чином, щоб застосування кожної гри у виховному процесі не лише виконувало б певні виховні функції, а й забезпечувало творчий розвиток особистості дитини: "Щоб розвинути в дітях зацікавленість, треба щоб в тих іграх, якими сугестивно захоплюються діти, проступали обидва процеси **наслідування й творчості**" [5, – с. 167]. Під час різноманітних ігор, вважає С. Русова, вихователь обов'язково має розвивати "соціальне почуття у дітей" [5, – с. 167], тобто, формувати вміння гідно поводитися в дитячому колективі, адекватно сприймати інших дітей, їхні особистісні прояви. Ураховуючи специфіку гри як одного з найважливіших у житті людей видів діяльності, під час будь-якої гри потрібно застосовувати елементи драматизації, що також розвиває почуття дітей.

Характеризуючи працю дітей як важливий чинник позитивного виховного впливу на особистість, С. Русова відзначає, що будь яку працю "треба починати з найпростішої, щоб діти відразу могли її без сторонньої допомоги виконати за **тим зразком**, що його подасть керівник..." [5, – с. 167]. Усі види праці, які застосовуються під час виховання дітей, повинні мати практичну спрямованість. Під час гри потрібно формувати вміння й навички, які є доступними для дітей відповідного віку: "Ручна праця може бути або загальнокорисною – витирати меблі, замітати, чистити яку-небудь річ, плекати рослини, вишивати грубими гачками по картону, в'язати дерев'яними спицями, або може бути естетично-декоративна, ілюстративна, психологічна" [5, – с. 168]. Водночас будь-яка гра має носити для дитини розвивальний характер, "працювати на перспективу".

Праця має формувати в дитини бажання прикрасити свою оселю, приміщення, де відбувається навчання, власне життя тощо: "Бо ж **усе коло дитини має бути гарним...**" [5, – с. 168]. Йдеться про формування сталої, свідомої потреби дитини працювати, про естетичне забарвлення процесу праці.

Під час навчання мови, як переконує дослідниця, "треба звертати особливу увагу на мову самого педагога, що керує дитячим садком або школою. Педагог повинен **якнайкраще** володіти літературною мовою та, крім того, знати діалекти тої місцевості, де він як педагог працює" [5, – с. 168]. При цьому, важливого значення набуває голос учителя – "виразний, гарний, гнучкий, що передавав би найменші, різноманітні **відтінки почуття**" [5, – с. 169]. Отже, вимоги до особистості та професійної мовної підготовки педагога висувуються досить високі, але по-іншому неможливо здійснювати якісне навчання мови.

С. Русова докладно описує можливі шляхи й підходи до навчання мови, розглядає діяльність вихователя і дітей під час цього навчання, наголошує на необхідності уважно ставитися до особистісних потреб дітей, до зв'язку навчання мови з іншими видами діяльності. Врешті-решт, найголовнішим стає забезпечення під час цього процесу максимально комфортних психологічних умов для кожної дитини. Глибока обізнаність із практикою дозволяє С. Русовій зробити з цього приводу дуже важливе для дітей і педагога зауваження: "Раптово відривати дитину від її хатньої мови було б для неї болочим процесом і цілком непедагогічним методом навчання мови. У дитячу свідомість нові вирази, нові слова треба вводити **поступово** й не надуживаючи їх уваги" [5, – с. 169]. Як бачимо, для видатного українського науковця дитина насправді понад усе.

Аналіз змісту системи "нових методів дошкільного виховання", запропонованої С. Русовою, переконує, що діяльність цього видатного українського науковця стала міцним підґрунтям для створення національно-орієнтованої системи дошкільного виховання. Плідні науково-педагогічні ідеї С. Русової покладено в основу розробки нормативних документів, що регулюють дошкільне виховання [2; 3] і забезпечують його ефективність. Практично всі галузі сучасної методики дошкільного виховання побудовано на підставі творчої розробки науковцями ідей С. Русової. Зокрема, особливого значення методична спадщина набуває в галузі мовленнєвої діяльності дітей [1; 4].

Отже, ми маємо всі підстави, щоб зробити наступний загальний висновок: учений-педагог С. Русова певною мірою випередила свій час, наблизилася українське дитяче виховання до найкращих зразків світової педагогіки, заклала основи подальшого розвитку українського національного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богущ А., Гавриш Н., Котик Т.* Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2006. – 304 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К.: Редакція журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 72 с.
3. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку. Науковий керівник авторського колективу З.П. Плохій. – К.: Педагогічна думка, 1999. – 286 с.
4. *Наталія Гавриш*. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. – Донецьк: ТОВ "Лебідь", 2001. – 218 с.
5. *Русова Софія*. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн.. 1 / За ред. Є.І. Коваленко; Упоряд., передм., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. – К.: Лебідь, 1997. – 272 с.
6. Франко І.Я. Твори в XX тт. Т. XVIII. Літературно-критичні статті. – К.: Держлітвидав, 1955. – 560 с.

Подано до редакції 23.02.09

РЕЗЮМЕ

Стаття посвячена аналізу концепції методів виховання дітей дошкільного віку, розробленої та введеної в практику видатним українським педагогом і громадським діячем С. Русовою. Творче спадщина С. Русової розглядається як фактор, який багато в чому визначив шляхи розвитку української дошкільної освіти.

SUMMARY

The article analyzes the concept of methods of educating preschoolers, developed and implemented in practice by the eminent Ukrainian teacher and public figure S. Rusova. S. Rusova's creative heritage is considered to be a factor determining development of Ukrainian pre-school education.
